

OMLADINSKE SUBKULTURE I NJIHOVO PROUČAVANJE

Slobodan Drakulić
Filozofski fakultet, Zagreb

SAŽETAK

U radu se objašnjava nastanak različitih subkultura i potreba njihovog proučavanja. Kultura shvaćena kao način života uvijek može biti proučavana samo kao djelomično prihvaćena od svih slojeva u društvu. Zbog toga i nastaju različite subkulture koje se međusobno razlikuju prema stupnju vitaliteta, inovativnosti ili imitiranja »glavne« kulture.

Uočavajući gotovo nužnu marginalnost subkultura, autor posebno naglašava omladinske subkulture i njihov značaj u sociološkim istraživanjima. Proučavajući omladinu sociolog može veoma uspješno koristiti različite tehnike kvalitativne metodologije, što ne znači da treba ostaviti po strani tzv. kvantitativnu.

Da bih mogao preciznije ukazati na značaj teme iz naslova poći ću od nekih općenitih trendova prisutnih u razvoju kultura u posljednjih dvije stotine godina pa i daleko više, no na manje očigledan način, u što ovdje ne mogu ulaziti. Naime, s pojavom građanskog društva i naročito industrijskom revolucijom dolazi do naglog prodora elemenata evropske civilizacije u druga područja svijeta. Tome još doprinosi kolonijalno osvajanje područja na kojima su nastale druge civilizacije, gdje dolazi do naglih akulturacijskih procesa utemeljenih pretežno na političkoj i ekonomskoj prinudi. Međutim, istovremeno ti akulturacijski procesi unose u evropsku civilizaciju niz izvanevropskih elemenata. Ako tome dodamo i proces formiranja nacionalnih država koje potiru regionalnu autonomiju i regionalne kulture, možemo zaključiti da i na razini nacionalnih država (u većoj mjeri), zatim u kontinentalnim i konačno planetarnim razmjerama (u dva posljednja slučaja u daleko manjoj mjeri), dolazi do procesa okrupnjavanja kultura, do njihovog međusobnog približavanja i stapanja u sve šire cjeline, a po mnogima i do laganog formiranja niza elemenata koji bi trebali poslužiti kao osnova za formiranje jedne općeljudske kulture, odnosno civilizacije.

Međutim, u sociokulturnom razvoju možemo pratiti i barem dvije suprotne tendencije dezintegracijskog karaktera. Na planetarnoj razini formiranju općeljudske civilizacije suprotstavljaju se oni sociokulturni pokreti i države

koji smatraju da bi pod postojećim pretpostavkama predominacije evropske kulture općeljudska kultura mogla nastati gotovo isključivo kao rezultat kulturnog genocida kome bi bili podvrgnuti neevropski narodi. Jedan od najznačajnijih takvih otpora, pa i zbiljskih procesa udaljavanja u sferi kulturnog razvoja, svakako nalazimo u područjima u kojima dominira islamski fundamentalizam, ali on nikako ne predstavlja usamljenu pojavu. Taj problem međutim ostavljam po strani, spominjući ga samo kao ogradu od mogućih prigovora da zanemarujem jedan tip procesa u općem kulturnom razvoju, prenašavajući drugi tip ili tipove.

Sada prelazim na drugu tendenciju koja se javlja kao negacija one koja vodi okrupnjavanju kultura i formiranju općeljudske kulture i time dolazimo bliže temi ovog rada. Naime, istovremeno s nastajanjem nacionalnih i sve bržim razvojem kontinentalnih kultura, dolazi i do procesa unutrašnjeg mrvljenja tih kultura na niz subkulturnih fenomena. Različite socijalne grupe sve više tendiraju spontanoj izgradnji vlastitih subkultura, no i te se sve više unutar sebe razbijaju na sve uže ali i integriranije cjeline. Čini mi se da nije moguće pouzdano utvrditi jedan neposredni osnovni uzrok tog procesa razbijanja širih kulturnih cjelina na subkulture, pa ću spomenuti neke koji mi se čine značajnima.

Subkulture se mogu formirati u vezi s društvenim ulogama utemeljenima na podjeli rada, no redovito u istovremenoj zavisnosti od socioekonomskih i obrazovnih razlika koje se vežu uz podjelu rada i društvene uloge, djelomično ih proizvode i u značajnoj mjeri reproduciraju. Tako nalazimo mali broj subkultura koje okupljaju pripadnike međusobno veoma udaljenih socioekonomskih i obrazovnih grupa. To naravno ne znači da u različitim subkulturama nećemo naići na istovjetne elemente, budući da se s premještanjem dijela akulturacijskih procesa na područje intersubkulturalnih interakcija javlja i pojava prelaženja pojedinih subkulturnih elemenata iz jedne subkulture u druge, ali vrlo često s promjenom značenja odnosno funkcije u novoj sredini.

Nadalje, subkulture se mogu formirati i miješanjem prethodno spomenutih impulsa s elementima starih regionalnih kultura. One mogu nastajati prenošenjem potpuno stranih elemenata iz veoma udaljenih kulturnih područja, kao što je bio slučaj utjecaja istočnjačkih religijskih sistema na niz subkulturnih grupacija Evrope i Sjeverne Amerike. Subkulture nastaju i na temelju političkih opredjeljenja pojedinaca i grupa, a jedan od primjera iz novije prošlosti predstavlja subkulturna aglomeracija vezana uz pojavu gradske gerile u nizu zemalja evropskog kulturnog kruga, gdje se formira neka vrsta neostaljinističke subkulture, naravno uz niz drugih koje bi valjalo drugačije označiti.

Konačno, uzmimo zadnji primjer, subkulture se formiraju i na osnovi egzistencijalnog izbora pojedinaca koji ne pripadaju istoj ili bliskim socijalnim grupama, te nisu prethodno pripadali ni bliskim kulturnopolitičkim grupacijama, već se u jednom trenutku nalaze u istovjetnoj ili sličnoj egzistencijalnoj situaciji na koju reaguju na istovjetan ili sličan način. Omladinske subkulture najčešće spadaju u tu posljednju grupu, a formiraju se na mjestima guste koncentracije mladih ljudi poput obrazovnih institucija, ali i ar-

mije, mjesta na kojima se okupljaju marginalizirani, tvornica i drugih organizacija u kojima postoji jaka koncentracija mladih ljudi itd.

Usljed mrvljenja širih kulturnih cjelina, mijenja se i pozicija i uloga dominantne kulture. Naime, sada i dominantna kultura ulazi u spomenutu subkulturnu integracijsku igru, doduše kao u mnogo čemu superioran ali i u ponečemu inferioran kompetitor. O čemu se tu radi?

Radi se o tome da vladajuća klasa posredstvom proizvođača vladajućih ideja, normi, vjerovanja itd. može postizati to da one postanu vladajuće ideje, norme, vjerovanja itd. čitavog ili gotovo čitavog društva. No kultura podrazumijeva i način života, a tu stvari stoje uveliko drukčije. Pripadnici nižih socijalnih klasa mogu **donekle imitirati** pripadnike vladajućih klasa u pogledu načina života, ali nikako ne mogu preuzeti njihov način života u cjelini, pa čak ni pretežno. To onemogućuje klasni karakter društva i distribucija materijalnih i duhovnih dobara koja se temelji na principu nejednakosti. Zato je u klasnom društvu nemoguće postojanje dominantne kulture kao općedruštvene, već kao općenito nametnute ili pak formalno dominirajuće, ili i jedno i drugo u određenim omjerima. Odatle slijedi da je nastanak i razvoj subkultura kao apartnih, a često i u izvjesnoj mjeri nezavisnih od dominantne kulture nešto što možemo nazvati neizbježnom pojavom. Ona može mijenjati formu u kojoj se javlja, pa možemo govoriti o herezama, boemiji, komunalizmu, bitnicima ili danas pank subkulturi, ali se radi o odgovoru na spomenuti problem na koji nailazimo u klasnom društvu.

Vladajuća kultura osim toga postaje i žrtvom institucionalizacije, zbog čega gubi na vitalnosti, na elasticitetu, a prije svega na kreativnosti. Braneci tradiciju i **status quo** ona zapravo postaje vrlo parazitska, utoliko što kao vladajuće prihvaća tek ono što je već (ponekad i odavno) postalo sastavnim dijelom cjelokupnog sociokulturnog kompleksa, ili pak već i tradicije, pa je dakle manje ili više također izgubilo na vitalnosti i kreativnom potencijalu. Ukratko rečeno, dominantna kultura ulazi u područje novih situacija onda kada one više nisu nove i to je pravilo s veoma malo iznimki.

Zbog spomenutog, mjesto proizvođača vladajućih misli itd. preuzimaju asimilatori subkulturnih misli itd. Kulturna prinuda nadomješta se kulturnom rekuperacijom, a kulturni genocid se obavlja metodama kulturne krađe do opustošenja. Na planetarnoj razini to izgleda kao preuzimanje elemenata izvanevropskih kultura koje je moguće rekuperirati i njima zadovoljiti neke potrebe pripadnika sociokulturnih kompleksa evropskog kulturnog kruga ili ih pak još dodatno — manje ili više prerađene u smislu pripitomljenja — reeksportirati prvobitnom kreatoru. Očigledne primjere u tom slučaju nalazimo na području importa i reeksporta muzike i to na relaciji Evropa plus Sjeverna Amerika — Afrika, Azija i Latinska Amerika. Konačni rezultat je to da afrički pastir prestaje istovremeno biti i afrički bubnjar, budući da mu vlastitu kreativnost potiskuje celofanski afrički ritam prerađen u laboratorijama multinacionala i prenošen preko tranzistora tih istih multinacionala. To je nepobitno točka kulturnog genocida.

Na relaciji dominantna kultura — strukture nailazimo na istovetne oblike ponašanja: asimilatori su isti a mijenja se samo točka kulturnog opustošenja

i žrtve. Kao konačni rezultat tog procesa asimilacije subkulturnih elemenata imamo eklektičnu i po mnogo čemu degeneriranu subkulturaliziranu dominantnu kulturu i na kraju degenerativne fenomene i procese unutar čitavog sociokulturnog kompleksa. Institucionalizacijom ili kvaziinstitucionalizacijom elemenata preuzetih od subkultura, dominantna kultura ih koči, umrtvljuje, pa oni u ne malom broju slučajeva od izrazito erotskih fenomena i procesa pre-rastaju u čudovišne thanatoidne čvorove što služe kao opravdanje za metode sociokulturne represije (pa čak i represije općenito), koje se zatim primjenjuju i u odnosu na one subkulturne grupe koje jedino imaju nesreću da se dodiruju s onima koje su najčešće nakon kvaziinstitucionalizacije i njom proizvedene degeneracije izložene represiji ili, pak, puko podsjećaju na njih. Dobar primjer nalazimo u kriminalizaciji narkomanije kojom je jedan dio subkulturnih grupa bio potisnut prema kriminalnim grupama koje su ih pak sa svoje strane obdarile adikcijom, nakon čega je uslijedila još žešća represija, daljnja kriminalizacija itd. Najstrašnije posljedice tog procesa nalazimo u Sjedinjenim Američkim Državama, gdje je možda i nepovratno degenerirao niz subkultura koje su prethodno nosile značajan kreativni kulturni naboj.

Dominantna kultura koja se u sve većem dijelu sastoji od asimilacijom preuzetih i institucionalizacijom ukočenih subkulturnih elemenata neizbježno prestaje biti kultura vladajuće klase, pa čak i kultura privilegiranih socijalnih grupa koje nisu vladajuće. Ona sadrži sve više obilježja subkulturnog karaktera, ali bez vitaliteta i kreativnosti, nadoknađujući nedostatak vitalnosti i kreativnosti bahatom spektakularnošću u kojoj je nemoguće participirati ali koju je istovremeno i teško izbjeći. Takva dominantna kultura prodire prije svega zbog svoje sveprisutnosti ali i naglašeno digestivnog karaktera — ona se proizvodi za ljude koje ona proizvodi — ali ona više nikako nije kultura vladajuće klase. Sama vladajuća klasa povlači se u vlastite subkulturne oaze unutar kojih vrlo često pokušava preuzimati ili na ovaj ili onaj način preuzima elemente iz drugih subkultura koje imaju jači kreativni naboj. Dobar primjer je niz preuzimanja elemenata iz subkultura boemije od, takozvanog, visokog društva.

Spomenuti procesi doprinose porastu značaja subkultura, bez obzira na koji se taj značaj manifestira. Drugim riječima, subkulture u sve većoj mjeri utječu na dominantnu kulturu i subkulturu vladajuće klase, ali najčešće nakon što su iz točaka vitaliteta cjelokupnog sociokulturnog kompleksa pretvorene u točke spektakularnih priredbi dominantne kulture ili točke za opuštanje unutar zatvorenih seansi subkulture vladajuće klase. No i na taj način koji se nikada se može dovinuti do totalnosti, subkulture u sve većoj mjeri usmjeravaju pravac razvoja čitavih sociokulturnih kompleksa, uspostavljajući ponegdje situacije koje se približavaju točki koja bi mogla označavati jedan novi stupanj ili fazu civilizacijskog razvoja — ako hoćete, viši stupanj civilizacijskog razvoja.

Subkulture se javljaju kao pokretači sociokulturnog razvoja prije svega zato što se kreativnost na mnogim područjima seli iz dominantne kulture i kulture vladajućih klasa u subkulturno područje. To je već gotovo pravilo s obzirom na nove elemente u načinu života, s obzirom na umjetnost, a u

izvjesnoj mjeri i za duhovnu proizvodnju u cjelini, što je značajno pitanje u koje ovdje, na žalost, ne mogu ulaziti.

Međutim, pod pretpostavkom dominacije načina društvene proizvodnje života programiranog društva spektakla, alternativni način života ima malo izgleda da postane išta više od životnog stila. Zbog toga su rijetke subkulture koje makar i pokušavaju razviti alternativni način života, ograničavajući se umjesto toga na proizvodnju stilova. Tu subkulture neizbježno upadaju u mrežu dominantne kulture koja nove stilove jednostavno preuzima i preprodaje kao modu.

Subkulturno područje je prije svega područje omladine kao grupe koja je najotvorenija prema promjenama u načinu života, pa dakle u tom kontekstu najlakše preuzima nove životne stilove, odnosno modu. Odatle slijedi veoma ambivalentan značaj omladine u razvoju sociokulturnih kompleksa našeg vremena. Pojedine subkulture grupe koje su po sastavu pretežno omladinske, pokazuju izrazito visok stupanj kreativnosti i vitalnosti, no s obzirom na beskonačnost mogućnosti asimiliranja njihovih proizvoda u dominantnu kulturu, ta je kreativnost i vitalnost uvijek iznova dovođena u pitanje, uvijek iznova ugrožena čak i do stupnja podvrgavanja kulturnom genocidu. Spektakularna dominantna kultura asimilira pojedince pa i čitave grupe s njihovim stilovima, pretvarajući ih u robu koja se nudi nekreativnim ili manje kreativnim subkulturnim grupama, odnosno masi konzumenata spektakla, ali ih istovremeno stavlja pred dilemu: ili proizvoditi još više istoga koje se dobro prodaje, ili riskirati ispadanje iz spektakla i ponovnu marginalizaciju. Posljednji izbor u čistom obliku očigledno je najteže učiniti, pa je to ujedno i solucija za koju se odlučuje veoma mali broj onih koji su bili podvrgnuti spektakularizaciji.

Unutar postojećih sociokulturnih kompleksa subkulture su po definiciji marginalne, prije svega u odnosu na dominantnu kulturu i odatle izvedeni sociokulturni utjecaj. One su marginalne u sinkronijskom smislu, premda dijakronijski gledano mogu zauzimati centralne pozicije, premda drugim riječima, iz njihovih životnih stilova može postepeno izrastati način života koji će u budućnosti postati dominantan. Zadatak sociologije vidim kako u tome da proučava subkulturne forme unutar postojećih sociokulturnih kompleksa, tako i u tome da traži one tendencije ili one točke koje bi mogle biti ili postati nove situacije bez povratka.

Vjerujem da je upravo omladinska populacija sa svojim subkulturama mjesto na kojemu treba tražiti začetke novih situacija bez povratka, kao što vjerujem da je ona ujedno i mjesto na kojemu se najjasnije očituju i najlakše uočavaju degenerativni procesi i njihovi proizvodi. Istovremeno smatram — i tu na žalost moram ostati na razini tvrdnje — da sociokulturni procesi u suvremenim društvima imaju sve veći značaj, te da je njihovo proučavanje neophodan preduvjet kako razumijevanja ovog našeg svijeta, tako i mogućih pravaca njegovog budućeg razvoja. Proučavanje omladinske populacije i njezinih subkultura tu zauzima jedno od centralnih mjesta.

Ostaje mi još samo da se osvrnem na pitanje metoda i tehnika u vezi s istraživanjima na tom području. Iz nešto vlastitog istraživačkog iskustva i

praćenja rezultata istraživanja koja su provodili drugi, zaključujem da je omladinska populacija i naročito ispitivanje subkulturnih fenomena jedno od područja sociološkog rada koja možemo ujedno smatrati i najlakšima i najtežima. Omladinsku je populaciju relativno lako ispitivati prije svega zbog toga što je njezin pretežan dio koncentriran u određenim društvenim institucijama. Omladinu je lako promatrati budući da ona dobar dio vremena provodi na javnim mjestima. Čak i marginalizirane grupe imaju poznata sastajališta na kojima je moguće promatrati. Nadalje, istraživač nailazi na relativno malo problema u pogledu odgovaranja na pitanja, osim u izrazito osjetljivim područjima. Čini se da je posao istraživača na ovom području relativno lak.

Međutim, omladinska je populacija ujedno i populacija s najfluidnijim stavovima. To je populacija čiji pojedini dijelovi imaju distinktan način izražavanja, elemente vlastitog jezika. Omladinska populacija veoma brzo mijenja stavove ili pak velikim dijelom izriče ili potvrđuje stavove prema kojima je indiferentna. Mladi ljudi ponekad tretiraju istraživača kao čovjeka iz stranog ili vanjskog svijeta koji postavlja pitanja na koja je najbolje dati odgovore koje on očekuje da bi ga se što brže i bezbolnije »skinulo s vrata«, ili ga pak pokušavaju šokirati apsurdnim odgovorima čije značenje on po pretpostavci ne može otkriti. Možda su još češći slučajevi u kojima mladi ljudi daju standardne odgovore kako bi pokazali da su odrasli, da misle oficijelno. Proizlazi da je vrlo teško ispitati omladinu i njezine subkulture.

Smatram da se tu otvara prostor za istraživanja s participacijom, odnosno participaciju s istraživanjem, budući da se istraživač tada postavlja bliže predmetu koji ispituje, i to tako da ulazi u njega u mjeri u kojoj mu je to moguće. Naravno, time se isključuju ili gotovo isključuju svi istraživači koji dobno ne pripadaju omladinskoj populaciji a po životnom stilu odudaraju od pripadnika subkulture koju žele proučavati, što znači da je za takva istraživanja neophodna participacija studenata ili čak učenika.

S obzirom na niz degeneracijskih tendencija unutar jednog dijela subkultura, mora se uzeti u obzir i primjena akcijskih istraživanja koja su, kako pokazuju dosadašnja iskustva, imala ograničen ali ipak zamjetljiv efekt unutar grupe koja se proučava. Očigledno je da su i u našem društvu takva istraživanja potrebna, naročito posljednjih godina, kada je omladina iz niza razloga sklonija beznađu, besmislenom konformizmu pa čak i autodestruktivnosti, nego u prethodnim periodima. I tu je otvoren prostor za istraživačku participaciju mladih ljudi, naročito studenata.

Istraživanja s participacijom kao i cjelokupnu takozvanu kvalitativnu metodologiju ne smatram nadomjestkom za takozvanu kvantitativnu metodologiju. I jedno i drugo shvaćam kao legitimne sastavne dijelove sociološke (i ne samo sociološke) metodologije što se međusobno nadopunjuju, a tek u nekim situacijama primjenjuju kao jedini skup metoda i tehnika.

Slobodan Drakulić
The Investigation of Youth Subcultures

SUMMARY

The author gives an account of different youth cultures and the need for their investigation. The culture of one society understood as a way of life can always be investigated only as partially approved by all the strata of society. Because of that, the author stresses that different subcultures appear which differentiate between themselves according to the level of their vitality, innovativeness or according to the level of imitation of the »main« culture.

Stressing the necessary marginality of the subcultures the author puts an emphasis on the necessity of research into youth subcultures and their importance in sociological research. In investigating youth subcultures a sociologist can apply many of the techniques of qualitative methodology which does not mean that he has to put aside the quantitative approach.

Translated by
O. Caldarović